

ОСНОВИ ЦИФРОВОГО ЦИВІЛЬНОГО ОБОРОТУ ЩОДО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

FOUNDATIONS OF DIGITAL CIVIL CIRCULATION REGARDING INTELLECTUAL PROPERTY

Парасюк М.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

У статті з позиції сучасної теорії держави і права та цивільного права розглянуто, на основі чинного законодавства та нормативно-правових актів Європейського Союзу, теоретичні основи цивільного обороту об'єктів прав інтелектуальної власності. Актуальність теми зумовлена необхідністю удосконалення законодавства з метою комплексного теоретичного обґрунтування підвищення ефективності реалізації інтелектуальних прав в умовах трансформації економіки України. Мета статті – аналіз цивільного обігу об'єктів творчої та науково-технічної діяльності. У ході дослідження застосовано методологію системного комплексного аналізу правових явищ із застосуванням факторного та еволюційного методів дослідження. Зазначено, комплекс інтелектуальних прав, який включає особисте немайнове право та відповідні майнові права, інші права, які можуть належати автору, у тому числі право на отримання патенту та право на винагороду за використання службового винаходу регулюється нормами Цивільного кодексу України та Законами: «Про авторське право і суміжні права», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» та іншими. Вказано, що обмеження у цивільному обороті обумовлені загальним принципом балансу приватних інтересів правласника та публічного інтересу у доступності та використанні результатів інтелектуальної діяльності, підтримання конкуренції як умови поступального розвитку. Уніфікація права інтелектуальної власності з використанням інформаційних технологій є необхідною для досягнення балансу приватних і публічних інтересів щодо інтелектуальної власності. Цифрові технології обумовлюють доступність творів, що безпосередньо впливає на майнові права учасників цивільного обороту. Цифрові технології створюють новий цивільний оборот, ставлять нові завдання у контексті нормативно-правового регулювання нових видів суспільних відносин в умовах цифрової трансформації національної економіки. Цифрова економіка виражається сукупністю загальних принципів цивільного права: сумлінність учасників цифрового обороту, свободи договору, рівності учасників правовідносин та інші, і навіть спеціальних принципів.

Ключові слова: правове регулювання, цифровий оборот, цифрові права, виключне право, майнове право, цифрова економіка.

In the article from the standpoint of modern theory of the state and law and civil law, based on the current legislation and regulatory legal acts of the European Union, the theoretical foundations of the civil circulation of objects of intellectual property rights are examined. The topicality of the topic is determined by the need to improve the legislation with the aim of comprehensive theoretical substantiation of increasing the efficiency of the implementation of intellectual rights in the conditions of the transformation of the economy of Ukraine. The purpose of the article is to analyze the civil circulation of objects of creative, scientific, and technical activity. In the course of the study, the methodology of a systematic complex analysis of legal phenomena applied using factorial and evolutionary methods of research. It is noted that the complex of intellectual rights includes personal non-property rights and corresponding property rights, other rights that may belong to the author, including the right to obtain a patent and the right to remuneration for the use of an official invention, regulated by the norms of the Civil Code of Ukraine and the Laws: «On Copyright and related rights»; «On the protection of rights to inventions and utility models»; «On the protection of rights to industrial designs»; «On the protection of rights to signs for goods and services» and others. It is indicated that restrictions in civil circulation are due to the general principle of balancing the private interests of the right holder and the public interest in the availability and use of the results of intellectual activity, maintaining competition as a condition for progressive development. The unification of intellectual property law with the use of information technologies is necessary to achieve a balance of private and public interests regarding intellectual property. Digital technologies determine the availability of works, which directly affects the property rights of participants in civil circulation. Digital technologies create a new civil turnover, set new tasks in the context of regulatory and legal regulation of new types of social relations in the conditions of digital transformation of the national economy. The digital economy expressed by a set of general principles of civil law: good faith of participants in the digital turnover, freedom of contract, equality of participants in legal relations, etc., and even special principles.

Key words: legal regulation, digital turnover, digital rights, exclusive right, property right, digital economy.

Постановка проблеми. У наукових дослідженнях допускається об'єднання сукупності інтелектуальних прав у загальне поняття «інтелектуальні права» або «права інтелектуальної власності», які істотно відрізняються стосовно окремих видів результатів інтелектуальної діяльності та засобів індивідуалізації, що виступають як об'єкти таких прав.

Склад інтелектуальних прав щодо кожного виду об'єктів і зміст визначаються законами. Режим правової охорони різних видів об'єктів інтелектуальних прав відрізняється. Конституційну основу правової моделі охорони інтелектуальної власності становлять положення Конституції України, яка гарантує свободу літературної, художньої, наукової, технічної та інших видів творчості, проголошує, що інтелектуальна власність охороняється законом [1].

Стан опрацювання проблематики. Загальні та окремі питання цифрового цивільного обігу щодо прав інтелектуальної власності знайшли відображення у працях вчених: П. Андрушка, В. Белова, П. Берзіна, В. Дмитришина, В. Дроб'язка, С. Кравцова, В. Левіна, М. Панова, О. Пас-

тухова, С. Петкова, І. Римаренко, П. Ріппа, В. Чеботарьова, О. Штефана, Ю. Якубівської та інших.

Метою статті є дослідження основ цифрового цивільного обороту інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу. Проголошуючи прав і свобод людини найвищою цінністю, Конституція України зобов'язує державу, визнавати, дотримуватись і захищати права та свободи на основі принципу рівності, гарантувати відповідно до принципів та норм міжнародного права, допускаючи обмеження тільки законом і тією мірою, якою це необхідно з метою захисту основ конституційного ладу, моральності, здоров'я, прав та законних інтересів інших осіб, забезпечення оборони країни та безпеки держави. Національне законодавство інтегровано із міжнародно-правовими актами у сфері охорони інтелектуальної власності.

Правове регулювання у новому технологічному середовищі під час використання цифрових технологій є об'єктом наукового інтересу, практичної правотворчої та правозастосовної діяльності.

Виділення концептуальних моделей правового регулювання спирається на доктринальний підхід, теоретичну модель, яка проявляється у принциповому підході, доктрині правового регулювання [2, с. 70]. Значення доктрини з метою застосування права проявляється у формуванні стійких поведінкових стереотипів, які дозволяють зробити усвідомлений вибір правової конструкції, правового засобу або способу захисту права.

Об'єкти інтелектуальних прав чи інтелектуальної власності за правовою природою мають нематеріальний характер, відповідні інтелектуальні права не залежать від права власності на матеріальний носій (річ), у якому виражений об'єкт інтелектуальної власності, а передача такого носія, за винятком спеціально передбачених законодавством випадків, не означає переходу прав на об'єкт інтелектуальної власності.

Чинне законодавство, що регламентує відносини у сфері інтелектуальної власності, має комплексний характер, фундаментом якого є норми Цивільного кодексу України, що визначають підстави виникнення, порядок здійснення та захисту прав на результати інтелектуальної діяльності та прирівняні до них засоби індивідуалізації [3].

Завдяки цьому сформувалася підгалузь цивільного права, яка представляє сукупність взаємопов'язаних цивільно-правових інститутів, що регулюють творчі суспільні відносини, такі, що складаються та реалізуються у зв'язку зі створенням, охороною та використанням продуктів наукової, технічної, художньої творчості та інших результатів інтелектуальної діяльності.

Галузь регулювання відносин інтелектуальної власності ширша за сферу традиційного цивільно-правового регулювання майнових та особистих немайнових відносин, заснованих на рівності, автономії волі та майнової самостійності учасників. У законодавстві виділено окрему сферу правове регулювання інтелектуальної власності.

Конституція, що гарантує кожному свободу літературної, художньої, наукової, технічної та інших видів творчості, містить норму, що передбачає охорону інтелектуальної власності законом. Ця гарантія спирається на конституційні норми про захист інтелектуальної власності та захист від недобросовісної конкуренції, про свободу інформації, думки та слова, на принципи та норми міжнародного права.

Сфера правового регулювання інтелектуальної власності є прерогативою законодавства, а право інтелектуальної власності, основу якої становлять норми цивільного права, займає самостійне місце у структурі права [4-9].

Концепція інтелектуальних прав, використана у ЦК України, передбачає формування комплексу майнових та немайнових прав на результати інтелектуальної діяльності або прирівняні до них засоби індивідуалізації юридичних осіб, товарів, робіт, послуг та підприємств, якими може наділятися їхній правовласник.

Обсяг і зміст цих прав, режим правової охорони об'єктів прав, способи захисту прав визначаються специфікою результату інтелектуальної діяльності чи засобів індивідуалізації.

Виняткове (майнове) право як різновид інтелектуальних прав представляє суб'єктивне цивільне майнове право, що має економічний зміст та забезпечує цивільний обіг інтелектуальної власності.

Комплекс інтелектуальних прав, що включають особисте немайнове право та відповідні майнові права, інші права, які можуть належати автору, у тому числі право на отримання патенту та право на винагороду за використання службового винаходу. Право авторства, право визнаватися автором винаходу, невідчужуване та непередаване, у тому числі при передачі іншій особі або переході права на винахід та при наданні іншій особі права використання.

Виключне право має абсолютні риси, надаючи правовласнику право самостійно використовувати створений результат інтелектуальної діяльності або засіб індивідуалі-

зації та право забороняти третім особам використовувати результат інтелектуальної діяльності або засіб індивідуалізації без згоди правовласника. Виняткове право має ряд обмежень з закону (територіальність, терміни дії) і з специфіки цивільного обороту. Обмеження у цивільному обороті обумовлені загальним принципом балансу приватних інтересів правовласника та публічного інтересу у доступності та використанні результатів інтелектуальної діяльності, підтримання конкуренції як умови поступального розвитку.

Реалізація цих цілей досягається встановленням принципу вичерпності прав, можливістю дострокового припинення права. Особливостями, що дозволяють виділити виключне право з-поміж інших абсолютних прав, є спрямованість на нематеріальний об'єкт та обмеження, що випливають з особливостей об'єкта та звужують межі дії виняткових прав.

Виключне право на результат інтелектуальної діяльності або на засіб індивідуалізації, може належати декільком особам спільно, у тому числі при переході у спадок. Це не означає наявності у осіб права на поділ належного виняткового права та виділ часток.

Обмеження виняткового права на результати інтелектуальної діяльності певним терміном, після якого запатентований винахід, інші результати інтелектуальної діяльності переходять у суспільне надбання, відображає компроміс між інтересами патентовласника, для якого монополне право, створює певні переважні умови для вкладення коштів у освоєння нових технологій. Суспільство зацікавлене у широкому використанні технічних досягнень, у вільному доступі до результатів науково-технічної діяльності.

Для включення винаходів до ринкового обороту необхідні правові механізми, відмінні від тих, якими здійснюється охорона приватної власності. Ці механізми ґрунтуються на спеціальному оформленні, реєстрації винаходу та закріпленні виняткових прав винахідника, чому передують експертиза, що проводиться уповноваженими органами держави.

Підтвердження уповноваженим органом захисту інтелектуальної власності факту створення охоронюваного законом винаходу означає, що винахіднику надається привілей, що дозволяє компенсувати витрати та забезпечити позитивні результати від економічної діяльності за розпорядженням винятковими правами.

Забезпечення балансу інтересів усіх учасників технічної та наукової творчості на законодавчому рівні закріплюються гарантіями захисту виключного права патентовласника щодо захищеного патентом винаходу, передбачається можливість визнання патенту недійсним протягом терміну дії.

Виключне право, що представляє юридичну форму відокремлення результату творчої діяльності людини та запровадження результату в обіг, обслуговує потреби прибуткового обороту та ринкові засади, володіє рисами абсолютного права подібно до речового права власності на матеріальні об'єкти, виключне право забезпечує участь результатів інтелектуальної діяльності та засобів індивідуалізації в цивільно-правовому обороті.

Абсолютні правовідносини закріплюють передумови та результати товарообміну, що дозволяє говорити про їхню взаємозалежність. Цивільно-правовий оборот виявляється у переході від однієї особи, суб'єкта права, до іншого суб'єкта цивільних прав та кореспондують їм цивільно-правові обов'язки. Оскільки цивільно-правовий оборот пов'язаний з переходом майнових прав, то поняття «цивільний оборот» і «майновий оборот» мають рівноцінний зміст.

Цивільне право України та чинний ЦК України використовують єдину правову конструкцію інтелектуальних прав на результати інтелектуальної діяльності та на прирівняні до них засоби індивідуалізації, що відображає загальну природу правових інститутів у сфері інтелектуальної власності.

Охоронювані результати інтелектуальної діяльності (твори науки, літератури, мистецтва, виконання та фонограми, програми ЕОМ та бази даних, винаходи, корисні моделі та промислові зразки, селекційні досягнення, топології інтегральних мікросхем), а також прирівняні до них засоби індивідуалізації (фірмові найменування) знаки та знаки обслуговування, найменування місць походження товарів та комерційні позначення) відносяться, згідно з ЦК України, до об'єктів цивільних прав, поряд з майном та майновими правами, а також результатами робіт та наданими послугами, нематеріальними благами.

Інтелектуальні права на результати інтелектуальної діяльності та прирівняні до них засоби індивідуалізації мають самостійне значення в системі приватних цивільних прав на відміну від речових або зобов'язальних прав через специфіку нематеріальних об'єктів інтелектуальних прав є різновидом абсолютних цивільних прав, права власності та інших речових прав своїм нематеріальним об'єктом, а від особистих немайнових прав авторів та інших творців результатів інтелектуальної діяльності – тим, як права майнові стають предметом цивільного обороту та дозволяють залучити до цього обороту об'єкти інтелектуальної власності.

Виключне право, як сукупність наданих законом майнових правових можливостей правовласника щодо використання та розпорядження результатом інтелектуальної діяльності або засобом індивідуалізації не забороненим законом способом є основною складовою комплексу прав інтелектуальної власності, до складу яких входять також немайнові права та інші визначні законом.

Виключне право за волею автора (або наступного правовласника) може бути відчужене за договором або передано для використання (оплатно або безоплатно) на основі ліцензійного договору, внесено як заставу, може переходити в порядку універсального правонаступництва та при зверненні стягнення на майно правовласника. Власник виняткового права може використовувати у цивільному та товарному обороті, експлуатувати нематеріальний результат інтелектуальної діяльності або засіб індивідуалізації, розпоряджатися винятковим правом.

У товарному обороті беруть участь товари, у яких застосовані такі результати чи засоби, й у разі виняткове право опосередковано бере участь у товарообігу, забезпечуючи додаткову вартість продукту (товару). Виключне право може безпосередньо стати товарним продуктом у разі укладання договорів відчуження чи ліцензійних договорів.

Наприклад, з метою підвищення економічної ефективності та конкуренції, скорочення витрат на дослідження та розробки у країнах Європейського Союзу розширюється практика укладання угод про передачу технологій трансфер технологій) як різновиду ліцензійних договорів на право використання та подальшого вдосконалення технологій, з виробництва товарів чи послуг [10].

Це не належать до угод щодо створення технологічних пулів щодо формування пакету прав інтелектуальної власності для подальшої передачі у використання третім особам. Правовласник виняткового права на результат інтелектуальної діяльності або засіб індивідуалізації може розпорядитися цим правом, способом, що не суперечить закону та суті такого права.

Закон не обмежує способи розпорядження винятковим правом, але вказує серед можливих такі способи: відчуження виняткового права за договором; надання іншій особі права на використання відповідних результатів інтелектуальної діяльності або засобів індивідуалізації (ліцензійний договір); передача виняткового права як заставу (договір про заставу виняткового права).

Володіючи рисами абсолютного права виняткове право, як суб'єктивне майнове право обмежене законом терміном дії та територією, має обмеження в обсязі пра-

вової охорони та особливостях режиму правової охорони.

Режим правової охорони передбачає залежно від виду результату інтелектуальної діяльності спеціальні обмеження, наприклад, вичерпання патентних прав чи прав на товарний знак, право попереднього користування та право подальшого користування.

Цивільний кодекс визначає випадки, які не є порушенням виняткового права при використанні винаходу (авторського твору) у особистих неприбуткових, дослідницьких цілях та інші випадки.

Юридична конструкція виняткового права, створена для використання ідеальних об'єктів, якими є результати інтелектуальної діяльності (самі по собі не є оборотоздатними), у товарному обороті, є основою для цивільних оборотів результатів інтелектуальної діяльності.

Виняткове право на охороноздатні результати інтелектуальної діяльності та засоби індивідуалізації можуть відчужуватися або іншими способами переходити від однієї особи до іншої, оформлюючи водночас юридичний факт присвоєння е-матеріальних благ, що передбачає наділення такого результату чи засобу властивостями товару, який має споживчу вартість.

Правова конструкція виняткового права може бути використана як концептуальна основа для застосування у цифровому майновому обороті до цифрових прав суб'єктів права на основі технологічних дій, з якими пов'язано настання юридичних наслідків. Наприклад, виконання програмного коду смарт-контракту, дії штучного інтелекту.

Цифровий цивільний оборот, що формується, має самостійний предмет для правового регулювання – сфера цифрового цивільного обороту цифрових прав на нематеріальні цифрові об'єкти, майнові правовідносини в цифровій реальності, що створюється цифровими технологіями, які виникають щодо нематеріальних цифрових об'єктів цифрового майна, що змінюються цифровими угодами, цифровими способами укладання угод, відповідальністю за порушення прав у цифровому цивільному обороті, забезпечення інформаційної безпеки спеціальними законами для регулювання цифрового цивільного обороту [11].

Цифровий цивільний оборот є своєрідною формою прояву нової моделі господарювання, що передбачає проведення реальної промислової політики, що зазначено у Національній економічній стратегії на період до 2030 року [12].

Сукупність нових принципів та методів правового регулювання цивільного обороту з використанням цифрових технологій служить правовою основою для подальшого формування цифрової економіки в умовах створення нового технологічного середовища та формування нової парадигми розвитку цивільного правам [13, с. 310].

Висновки. Цифрова економіка визначає принципи та методи правового регулювання цивільного обороту для використання цифрових технологій у цифровому цивільному обороті з метою регулювання цифрових майнових прав, обороту цифрового майна, цифрових угод та смарт-контрактів, участі у цифровому цивільному обороті нових цифрових сутностей, цифрових способів укладання угод та інших юридично значущих дій.

Цифрова економіка виражається сукупністю загальних принципів цивільного права: сумлінність учасників цифрового обороту, свободи договору, рівності учасників правовідносин та інші, і навіть спеціальних принципів. До спеціальних принципів правового регулювання «цифрового» цивільного обороту належать принцип технологічної нейтральності, принцип анонімної автентифікації, принцип цифрової безпеки персональних даних, принцип криптошифрування способу передачі даних, принцип стійкості цифрового обороту, забезпечення інформаційної безпеки цифрового обігу. Галузь цифрового обороту підлягає регулюванню самостійними законами та підзаконними актами, поруч із чинним цивільним та іншим законодавством.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text2>.
2. Павлюк Н.М. Доктрина цивільного права як теоретичне підґрунтя модернізації цивільного законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 6. С. 68-71.3.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003р. № 435-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-154>.
4. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-XII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text5>.
5. Про охорону прав на сорти рослин: Закон України від 21.04.1993 р. № 3116-XII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3116-12#Text>.
6. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі : Закон України від 15.12.1993 р. № 3687-XII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text>.
7. Про охорону прав на промислові зразки : Закон України від 15.12.1993 р. № 3688-XII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3688-12#Text>.
8. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг : Закон України від 15.12.1993 р. № 3689-XII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3689-12#Text>.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення охорони прав на компонування напівпровідникових виробів: Закон України від 19.09.2019 р. № 111-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/111-20#Text>.
10. Commission Regulation (EC) № 772/2004 of 27 April 2004 on the application of Article 81(3) of the Treaty to categories of technology transfer agreements. URL. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32004R0772>.
11. Малашко О. Є., Єсімов С. С., Зміст державної діяльності із забезпечення інформаційної безпеки. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2020. № 15 (95). Т. 1. С. 46-54.
12. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-п#Text>.
13. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Ярема О. Г. Інформаційне право України : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 416 с.